
הַעֲרָכוֹת וְדַבְרֵי-בִקְרָת

„חברה וחינוך ביהדות אמריקה“*

מאת אפרים שמואלי

— קובץ מאמריו —

ספרו של הד"ר בלומנפילד נותן יותר ממה שמרומז בשער. המדובר בו לא רק בעניני חברה וחינוך שביהדות אמריקה בלבד אלא גם בכמה וכמה נושאים נכבדים אחרים, שאמנם יש צורך לדון בהם, כדי לירד לעומקם של עניני החברה והחינוך בקיבוץ היהודי שבארה"ב. הספר נחלק לארבעה מדורות, ורק שנים מהם, הראשונים, עוסקים במפורש ביהודי אמריקה ובדרכי החינוך. אמנם גם המדור הרביעי דן לא מעט בחינוך יהודי, משום שבעיקרו הוא מוקדש לכמה דמויות של מחנכים עברים מובהקים, כגון נ. טורוב או מרדכי קפלן. אפילו המדור השלישי, שאינו שייך לכאורה לנושא הראשי, דן בכמה הוגי דעות על חינוך, מן הגדולים שבדורותינו, כגון דיואי, קילפאטריק והוטשינס, אף כי רובו הוקדש לרש"י, לרמב"ם ולאחד העם. כללו של דבר: לפנינו ספר מאמרים ערוכים לפי נושאים, שיש בהם רוב ענין לכל קורא עברי משכיל.

שמואל מ. בלומנפילד הוא מבין ראשי המדברי בחינוך היהודי בארה"ב. זה כמה שנים הוא עושה ומעשה וקולו נשמע מעל דוכנים רבים ומוצא אוזנים קשובות. הד"ר בלומנפילד עומד זה כמה שנים בראש המחלקה לחינוך ולתרבות בגולה שעל יד הסוכנות היהודית בניו-יורק, ואף על פי שהוא לכאורה כולו איש מעשה מסדיר ומארגן, הרי הוא קודם כל תלמיד חכם, המחבב את אהלה של תורה ושב אליו בכל שעה פנויה מן העסקים. מכיון שעיקר תורתו חינוך, במשמעו הרחב ביותר של המושג, הכולל באמת תחומי דעת ומעשה שונים זה מזה, אין עסקיו כמארגן וכיושב מושב כבוד במשרד חורגים מתחומי תורתו, אלא כאילו מבררים ומפרשים את תורתו ומוציאים אותה לפועל.

באמת משתתף עמנו הד"ר ב. כאותם לבטי ההתדיינות, שלא פסקו בדורות האחרונים, בין הישן והחדש ועל מיוזום, בדרך של תרבות חול שלא תהיה סותרת את הקודש, אלא נבנית ממנו ומוסיפה עליו. מחנך ועסקן חינוך מתרגם ויכוח זה ללשון מושגיה של הפדגוגיה. הבעיה לובשת צורה חדשה, כשהמחבר מבאר מה למדנו ומה אנו חייבים ללמוד מרש"י והרמב"ם מכאן

* מאת ד"ר שמואל מ. בלומנפילד, הוצאת מ. ניומן, ירושלים-ת"א, תשכ"ה, 243 עמ'.

ומדיואי ומקילפאטריק מכאן. מדעת ושלא מדעת אנו נתונים לתמורות גדולות אבל השאלה היא כיצד מסתגלים לתמורות מדעת מבלי לאבד מאוצרות היקר של העבר. ברור, שההוגים בימי הביניים נתנו את דעתם יותר על תכלית החינוך והלימודים, ואילו בימינו ניתנת הדעת יותר על שיטות החינוך והלימודים. שיטה, כלומר — מתודה לימודית היא בלא ספק ענין של חסכון אמצעים במקום שיש מחסור, בעיקר — מחסור בזמן. בדורות הקודמים לא היה מחסור בזמן לימודים. אדם מישאל מצווה על והגית בה יומם ולילה וכל ימי חייו. מה שמחנכים מודרניים מכנים ביזבוז גמור של זמן ושל מרץ היה דרך הטבע בדורות הקודמים. יש פנאי למכביר, כל חייל הניתן לאורייתא הוא משובת, ואין לדקדק ביותר בדרכי הלימוד, אף כי כל המחנכים העברים הגדולים היו מדגישים כמה כללים כגון „מקום שלבו חפץ“, מוקדם ומאוחר, מן הקל אל הכבד.

בוויכוח בין ישן וחדש בחינוך העברי אתה מוצא מעין הד של מחלוקת חז"ל וחכמי ימי הביניים על התלמוד והמעשה מה קודם. הרמב"ם פסק, שמצות תלמוד תורה שקולה כנגד כל המצוות, שכן התלמוד מביא לידי מעשה, „לפיכך התלמוד קודם למעשה בכל מקום“. תלמוד תורה — הצד העיוני של החינוך — הוא עיקר. הרמב"ם מכנה אותו גם בשם חכמה, ועליה הוא אומר בהקדמה לסדר זרעים, „שבחכמה יגיע האדם למעשה והמעשה לא יגיע בו אל החכמה“. המעשים אינם אלא אמצעים לתכלית שהיא החכמה. לא כן דרכם של דיואי וקילפאטריק. אמנם יש הבדל גדול בין חכמי ימי הביניים ובין האחרונים בעצם הגדרת המושגים מעשה, חכמה, לימוד, עיון, אבל אם נאמר, שאף על פי כן בעיקרו של הדבר מדובר על אותה מהות, הנה יש לשים לב, שדיואי ורבים כמותו מדגישים, שהמעשה גדול, וכאילו הם עומדים ופוסקים ש„המעשה מביא לידי תלמוד“. המעשה, הנסיון, החיים, הפעולות של הילד „העמלנות“, הם המקנים חכמה, „החינוך הוא החיים ולא הכנה לחיים“ (דיואי). הד"ר בלומנפילד ניסה בשעתו לקרב את תורת דיואי לצרכי החינוך היהודי בארה"ב, כדרך כל המחנכים שהושפעו מתורת מ. מ. קפלן בהלכות דת ישראל ותרבותו, ונסינו זה הוא בעיניי חשוב ביותר. בהכרח הוא קולף משיטת דיואי את הצד החיצון ונאחז בגרעיניה, שעל פיהם אין ה„חיים“ סותרים את מורשת העבר, ופיתוח צרכי היחיד אינו מעכב את הטיפוח של תנאי ציבור מתוקנים, אלא להפך הראשונים מוסיפים ומסייעים לאחרונים.

אף על פי כן עדיין קיימת ועומדת המתיחות בין תורות פילוסופיה ופדגוגיה פראגמטיות, המעדיפות את המעשה על הדעת, אף כי במעשה אינם מתכוונים לעסקי גוף ולצרכיו בלבד, לבין התורה „לשמה“, שמורת היהדות, ושכלי מידה כל שהיא ממנה אי אפשר לקיים יהודיות וחינוך יהודי. על כל פנים המחבר נעץ את הקנה בבעייה, אם האינסטרומנטאליזם האמריקני, שעליו סמך קפלן בתורתו, עשוי להפריח גם את החינוך היהודי ובאיו מידה הוא עשוי לעשות כן. התשובה אינה פשוטה ובוודאי לא נתמצתה במאמרים של הד"ר ב. בספר זה, ועוד ידו נטויה.

הרי כמה רעיונות נוספים מתוך הספר.

המחבר סבור, שיש הבדל עצום בין גולת אמריקה לבין גלויות אחרות, ואם היהודים ירצו בתרבות יהודית בה, תנאי הארץ אינם עתידיים להרוס את קיומה של תרבות זו. יהודי אמריקה צריכים למתכונת חיים שתהיה בה מעין סינתזה של ערכי היסוד היהודיים עם ערכי החברה המתקדמת של זמננו, היא החברה האמריקנית, ואי אפשר לה שתחיה על פי הדוגמאות של יהודי מזרח אירופה או מערבה. עכשיו עדיין יש בקיבוץ היהודי באמריקה גירעון רוחני, שרק מאמץ גדול לטובת החינוך יוכל להפחיתו. המחבר שמח בתמורה הגדולה שחלה בארה"ב ביחס לחינוך היהודי: «ההתרבות הניכרת במספר ההורים המעוניינים בחינוך יהודי וגידול מספר התלמידים המקבלים חינוך יהודי, ולוא במידה מצומצמת, יש בו משום שינוי יסודי בהשקפתה ובשאיפתה של יהדות אמריקה».

יודע המחבר, שאין אמריקה רודפת תרבויות מיעוטים לאומיים, אבל גם אינה מטיפה לשמירתן ולקיומן. «ערכן של תרבויות מיעוט אלה נראה לא בהן כשלעצמן אלא במה שאפשר להפיק מהן להעשרתה והפרכתה של תרבות אמריקה». כללו של הדבר, המחבר יודע, ש«אין התנאים של חיי המיעוטים בארץ זו כשרים לטיפוח הביטוי התרבותי-היצירתי של המיעוטים» לפיכך אין סיכוי, שהלשון העברית תהיפך ללשון שניה של יהודי אמריקה, כסיסתם של חובבי העברית. «כדי לכבוש ללשון העברית גם מעמד צנוע כזה שהיה לה באירופה בעבר, חייבים אנו לחולל שינוי יסודי באקלים, בו נתונים היום בית הספר היהודי והפעילות להנחלת הלשון העברית».

דעות המחבר שקולות יפה, זהירות, אפשר זהירות מדי. חבל שלא ציין את תאריכי חיבורם של המאמרים שבקובץ זה. כאילו חיים עדיין ריבולוב וטורוב. אמנם הקורא בעיון מכיר באיזו תקופה נכתב כל מאמר. בדרך כלל אתה מוצא שכל מדור שבספר זה הוא מועט המחזיק את המרובה, בנקל ניתן להרחיבו כדי ספר שלם, להגדיל את היריעה ולהוסיף ביאור. ספר מסכם עבר ומנתח שטפו של הווה.